

מה ביקש לבן הארמי

המאורעות המסופרים בפרשתנו – מנוסת יעקב אל לבן, שהותו אצלו, ובריחתו משם כשחמיו רודף אחריו – הם היסוד לקטע המוזר ביותר בהגדה של פסח. הוא נמצא בתחילת מדרש-ההגדה על "מקרא ביכורים":

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ולבן ביקש לעקור את הכול. שנאמר "אַרְמִי אֲבָד אָבִי..." (דברים כו, ה).

בקטע קצר זה יש שלוש בעיות. ראשית, המילים "ארמי אובד אבי" מבוארות בו כאומרות משהו מעין "לבן הארמי ניסה לאבד את אבי". אך אין זה מובנן של המילים. כפי שמציין אבן-עזרא, "אובד" הוא פועל עומד, פועל שאין לו מושא, והוא מוסב על הנושא שלו בלבד. אפשר להבין את "אובד" כ"תועה", "הולך לאיבוד", או אפילו "נמלט", "עני", "חסר-בית" או "על סף מוות". אך בכל מקרה, ה"אובד" במשפט הזה הוא ה"ארמי", ועל כן המשפט אומר בעצם "אבי היה ארמי אובד". מיהו "אבי" האובד כאן – זו שאלה פתוחה לפרשנות. אבן-עזרא וספורנו הציעו את יעקב, רשב"ם סבר שזהו אברהם, ושר"ל גרס שהכוונה לכל האבות. האבות היו "ארמים" במובן זה שהם באו מארם לארץ כנען – אברהם שבא ארצה מחרן היא ארם נהריים, ויעקב שכרר לשם ומשם. הפסוק

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מבטא את היותם של האבות נוודים, בלי קרקע משלהם ובית קבע. הם היו פגיעים. הם היו נוודים. אבל לבן – הוא איננו מופיע בפסוק כלל, אלא אם קוראים אותו באופן מאולץ ביותר.

שנית, אין שום ראייה שלבן הארמי אכן ניסה לאבד את יעקב. להפך: הכתוב מספר כי כאשר הוא רדף אחר יעקב, מעט לפני שהשיג אותו, הזהיר אותו ה' לבל יפגע ביעקב: "וַיִּבֹא אֶל-לְהִים אֶל-לְבָן הָאֲרָמִי בְּחֶלֶם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ, 'הֲשֹׁמֵר לָךְ פֶּן תִּדְבַּר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע'" (בראשית לא, כד). כשנפגשו אמר לבן עצמו ליעקב, "יֵשׁ לְאֵל יָדַי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע, וְאֵלֹהֵי אֲבִיכֶם אֲמַשׁ אֶמֶר אֲלֵי לְאֹמֶר, 'הֲשֹׁמֵר לָךְ מִדְּבַר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע'" (שם כט). אם כן, לבן לא עשה דבר ליעקב ולמשפחתו. אולי רצה תחילה, אבל בסופו של דבר לא עשה זאת. פרעה, לעומת זאת, לא רק זמם לעשות רע לבני ישראל, אלא גם ביצע את זממו: הרג כל יילוד זכר, כדי להעביר את עם ישראל מן העולם, ובינתיים העביר את החיים בפרך.

שלישית, ואולי עקרונית מכול: ליל הסדר מוקדש לסיפור יציאת מצרים. מוטל עלינו לזכור אותו, לחרות אותו בלב ילדינו, "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". דומה כי זה זמן גרוע במיוחד לגמד את נס יציאת מצרים ולומר, בעצם, "פרעה? זה כלום לעומת לבן!"

התמיהות גדולות – ואני מבקש להציע הסבר. "ארמי אובד אבי" הוא ביטוי עם שתי משמעויות אפשריות שונות, התלויות בהקשר שבו הביטוי נקרא. במקור, אין קשר בין הביטוי והפרשייה שהוא משובץ בה לבין פסח. הפרשייה היא כאמור מקרא ביכורים, ההצהרה שקורא מי שמביא ביכורים למקדש מחג השבועות ואילך:

וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֵלֶיךָ: "אֲרַמִּי אֲבִי וַיֵּרֶד
מִצְרַיִם... וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה...
וַיְבִאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֶרֶץ
זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ; וְעַתָּה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי, ה'" (דברים כו, ה-י).

בהקשר של הביכורים, הביטוי מתיישב במשמעותו הפשוטה. מקרא הביכורים מנגיד בין העבר, עת היו האבות נוודים שנאלצו לנוע ולנווד ממקום למקום, לבין ההווה שבו, בכרכת ה', יש לבני ישראל ארץ משלהם. הניגוד הוא בין נודדים לנחלת קבע. הדבר הולם את טקס הבאת הביכורים, פרי הארץ.

אלא שבשלב מסוים שובצה הפרשייה בהקשר אחר, הלא הוא פסח, ליל הסדר וסיפור יציאת מצרים. הדבר מצוין כבר במשנה במסכת פסחים (י, ד). נראה כי תרמה לבחירה בקטע זה העובדה שהפועל הנדיר למדי "להגיד", שממנו נגזרת המילה הגדה, מופיע בתורה הן בקשר למצווה לספר לילדים על יציאת מצרים (שמות יג, ח), הן בעניין מקרא ביכורים (דברים כו, ג).

הדבר יצר בעיה. הפרשייה אומנם מספרת בין היתר על הירידה למצרים, על השעבוד בה ועל היציאה ממנה. אבל מה הקשר בין מילות הפתיחה "ארמי אובד אבי" לבין יציאת מצרים? האבות והאימהות חיו חיי נוודים, אבל לא זו הייתה סיבת ירידתם למצרים. הם עשו כך מפני שהיה רעב בארץ, ובשל היותו של יוסף המשנה למלך שם. הם היו יורדים מצרימה גם לו הייתה להם נחלה בארץ ישראל.

אולם חכמינו התבוננו בסיפור האבות והאימהות לעומקו, וזיהו בו עיקרון חשוב: מעשה אבות סימן לבנים.¹ הם ראו

שעניינים מסוימים בספר בראשית יכולים להיות מובנים רק כמבשרים, כמטרימים, למאורעות שבאו אחריהם. הדוגמה הקלאסית מופיעה בפרק יב בספר בראשית. זמן קצר אחרי שהגיעו אברהם ושרה לארץ כנען היה בה רעב והם נאלצו לרדת למצרים. במצרים עמד אברהם בסכנת חיים. שרה נלקחה להרמונו של פרעה. ואז היכה אלוהים את בית פרעה במגפה, ופרעה שילח את שרה ואת אברהם. לסיפור זה קווי דמיון בולטים עם סיפור בני ישראל במצרים, מירידת יעקב ובניו לשם, דרך שהותם של יוסף בזמנו ומשה בזמנו בארמון פרעה, עד לעשר המכות וליציאת מצרים. דבר דומה קרה אחר כך לאברהם ושרה בגרר (בראשית כ), ושוב, באותו מקום, ליצחק ולרבקה (בראשית כו).

ומה עם יעקב? ירידתו למצרים בערוב ימיו לא הייתה אות מבשר לגלות מצרים, שהרי היא היא הייתה תחילתה של גלות זו עצמה. בצעירותו, בפרשתו, הוא יצא לגלות אחרת, בחרן, אך לא הרעב גרם לו לצאת לשם אלא הפחד מפני אחיו עשו. ועוד, חרן לא הייתה לו ארץ נוכרייה. הוא נסע אל משפחת אימו. דומה שיעקב הוא היחיד מן האבות שלא אירע לו מעשה שהוא סימן מקדים לגלות מצרים. והנה, חכמינו זיהו בכל זאת סימן כזה בקורותיו. כאשר גר יעקב אצל לבן, הוא איבד את חירותו. בפועל, הוא היה עבדו של חותנו. לבסוף הצליח לברוח בלי ידיעת לבן. הוא הבין שלבן, אם רק יוכל, ימשיך להחזיק בו עד עולם כמעין אסיר במשקביתו.

מבחינה זאת, החוויה של יעקב הייתה קרובה לזו של בני ישראל במצרים יותר מחוויותיהם של אברהם ויצחק. לאברהם וליצחק איש לא הפריע לצאת ממקום גלותם. איש לא רדף אחריהם. ואיש לא התעמר בהם. חייו של יעקב בבית לבן הם

ההטרמה החריפה ביותר של שעבוד מצרים. מעשה האב היה סימן לבניו.

אבל היכן אנו מוצאים את לבן כביטוי "ארמי אוכד אבי"? התשובה: לבן, ואביו בתואל, הם האנשים היחידים בתורה המכונים "ארמי" או "הארמי". מכאן ש"ארמי" מכוון ללבן. "אוכד" הוא אומנם פועל עומד, ובכל זאת אפשר למצוא בו רמז ל"מאבד" ו"מאביד", אותו שורש בבניינים אחרים. ומניין לנו שלבן ביקש לאבד את יעקב? מפני שה' נראה אליו בלילה ואמר לו "הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן תִּדְבַּר עִם יַעֲקֹב מֵטוֹב עַד רָע". ה' לא היה מזהיר את לבן מפני דיבור עם יעקב (על אחת כמה וכמה מעשה נגדו) אלמלא התכוון לבן לפגוע בו. ה' לא מזהיר אותנו לכל נעשה דברים שממילא לא נעשה. יתרה מכך, למחרת אמר לבן ליעקב "יֵשׁ לְאֵל יָדַי לַעֲשׂוֹת עִמָּךְ רָע". זהו איום. ברור כי אלמלא הזהיר ה' את לבן, הוא אכן היה עושה עם יעקב רע.

אכן, לבן לא האביד את "אבי", וגם לא האביד משהו אחר, אבל הוא נמנע מכך רק בגלל ההתערבות האלוהית. מכאן שאפשר, אם גם באופן דרשני משהו, להבין את "ארמי אוכד אבי" כ"לבן הארמי ביקש להאביד את אבי". כך, כזכור, הבין רש"י.

איך נבין עתה את מאמר חז"ל "ולבן ביקש לעקור את הכול"? התשובה איננה שלבן ניסה להרוג את כל בני משפחתו של יעקב. אדרבה, הוא אמר ליעקב "הַבְּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבְּנִים בְּנֵי וְהַצֵּאן צֵאנִי וְכָל אֲשֶׁר אֶתָּה רֹאֶה לִי הוּא" (בראשית לא, מג). יעקב עבד כעשרים שנה כדי להקים את משפחתו ולצבור את מקנהו. אך לבן עדיין טען שהם שלו. אלמלא התערבותו של הקב"ה היה לבן שובה את כל בני משפחתו של יעקב. הוא "ביקש לעקור

את הכול", כלומר לקחת את כל משפחת יעקב לעצמו ולשלול ממנה את החופש.

אין זה פירוש הפשט של המילים "ארמי אוכד אבי". מובנן הפשוט קישר את הפרשייה להבאת הביכורים. חז"ל בגאונותם נתנו להן פירוש אחר הקושר אותן לפסח וליציאת מצרים. ואף כי פירוש זה מוציא את המילים מידי פשוטן, הוא יוצר פרשנות משכנעת לכל סיפור יעקב בבית לבן. בזכותו אנו מבחינים כי האב השלישי, שירידתו למצרים הייתה פתח שעבודם של בני ישראל שם, חווה בצעירותו על בשרו שעבוד וגאולה.²

הכלל "מעשה אבות סימן לבנים" מלמדנו כי מה שקורה עכשיו כבר קרה פעם. אין להסיק ממנו שיש לזלזל בסכנות; אך יש להסיק ממנו שאסור להתיימש. אברהם, יצחק, יעקב ונשותיהם חוו גלות וחוו את היציאה ממנה – ולכן צאצאיהם לא יצאו לגלות כאל ארץ לא נודעת, אלא ידעו שה' יהיה איתם כפי שהיה עם אבותיהם.

אני מאמין שאנו יכולים להביט אל העתיד בלי מורא, מפני שמעין מה שעתיד לקרות לנו כבר קרה לאבותינו, ומפני שאיננו יוצאים אל העתיד הזה לבדנו.

1 העיקרון הנחה את חז"ל, אולם הם עצמם כנראה לא ניסחוהו במילים אלו, שכן אין הביטוי מופיע בספרות התלמוד והמדרש. הדומה ביותר לו בספרות חז"ל מופיע בבראשית רבה לט, ח. המקור המוקדם המוכר לנו לביטוי המדויק הוא פירוש הרמב"ן לבראשית יב, ו. מאז הוא נישא כפי מפרשים רבים.

2 על הטרמות לסיפור יציאת מצרים במקרא ראו David Daube, *The Exodus Pattern in the Bible*, Faber, 1963. על ההקבלות הרבות בין סיפור יציאת יעקב מבית לבן לבין סיפור יציאת מצרים ראו למשל אצל יונתן גרוסמן, יעקב: סיפורה של משפחה, ידיעות ספרים ומכללת הרצוג, 2019, עמ' 305-308.